TARİH ve Medeniyet
TARIHVEMEDENIYET.ORG

SELÇUKLULAR'DA BİR EĞİTİM KURUMU: NİZAMİYE MEDRESELERİ

Suat KAYMAK*

I. Selçuklu Veziri Nizâmülmülk: Asıl adı, Ebu Ali Kıvâmüddin Gıyâsüddevle Şemsülmille Hasan b. Ali b. İshak et-Tûsî olan vezir Nizâmülmülk, 10 Şubat 1018'de Horasan'ın Tûs şehrine bağlı Râdkân köyünde doğdu. Babası Nûkan dihkânı Ali b. İshak Gazneliler'in Tûs âmili idi. Babası, eğitimiyle yakından ilgilenmiş ve 11-12 yaşlarından itibaren Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği gibi, Şâfiî fıkhı, hadis alanlarında eğitim aldı.

Horasan'ın Selçukluların eline geçmesiyle babasıyla birlikte Selçukluların hizmetine girdiler. İlk önce Melik Alp Arslan'ın vezirinin idare hizmetlerinde bulundu, daha sonra Çağrı Bey'in yanına Merv'e gitti, burada ilgi ve yakınlık gördü. 1060-63 yılları arasında Horasan'ı idare etti. Alp Arslan'ı rakiplerine karşı taht mücadelesinde desteklemesi, Alp Arslan'ın dikkatini çekmesini sağladı ve 7 Aralık 1063'te vezir tayin edildi. Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı hariç tüm seferlerine katılmış ve savaşların kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca Melikşah'ın da Selçuklu tahtına geçmesinde büyük pay sahibidir. Batınîlere karşı mücadeleyi devlet politikası haline getirmiştir. Uzun süren vezirliği sırasında devlet yönetimine tam anlamıyla hakim olması bazı devlet adamlarını rahatsız etti ve onun görevden alınması için Sultan Melikşah'a telkinde bulundular. Bu şikayetler sonuçsuz kalmıştır. Terken Hatun ile veziri Tâcülmülk'ün faaliyetleri sonucunda Nizâmülmülk Sultan'ın gözünden düşmüştür, ancak görevden alınmamıştır.

Nizâmülmülk bir Bâtınî fedaisi tarafından Nihâvend yakınlarında 14 Ekim 1092'de öldürüldü. Cenazesi İsfahan'a götürüldü. Bu cinayeti Melikşah, Terken Hatun ve Hasan Sabbah'ın azmettirdiği rivayet edilir. Ancak bazı kaynaklarda Melikşah'ın çok üzüldüğünü ve yemin ederek olayla alakası olmadığını söylediği zikredilmektedir. Nizâmülmülk'ün İslâm kültür ve medeniyeti ve özellikle devlet teşkilatı hakkında bilgi veren çok önemli bir eseri bulunmaktadır. *Siyaset-nâme* (*Siyerû'l-mulûk*) adlı eseri Farsça kaleme almıştır ve pek çok dile çevrildiği gibi M. Şerif Çavdaroğlu, M. Altay Köymen ve Nurettin Bayburtlugil tarafından üç ayrı Türkçe tercümesi vardır.

II. Nizamiye Medreseleri'nin Kuruluşu: Nizâmülmülk'ün adından dolayı Nizamiye adını alan bu medreseler Sünnî İslam dünyası adına ciddi tehlike oluşturan Râfızî-Bâtınî düşünceyle siyasi ve askeri alanda olduğu gibi ilmi sahada da mücadele etmek ve devletin ihtiyaç duyduğu kadı, muhtesib, müstevfi, müftü, hatip, vaiz, katip vb. görevlileri yetiştirmek amacıyla kurulmuş kurumlardır. Ayrıca okumaya imkanı olmayan fakir öğrencilerin de okumalarını sağlamak için kurulmuştur. Bazı tarihçiler Nizamiye Medreselerinin İslam tarihindeki ilk medreseler olduğunu iddia ederlerse de bu doğru bir bilgi değildir. Tuğrul Bey döneminde medreselerin varlığı bilinmektedir. Özellikle Bağdat Nizamiye Medresesi'nin dünyadaki yaygın şöhreti ve öncekilerden farklı olarak devlet himayesinde kurulmuş olması bu fikrin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

---

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Öğrencisi.

Nizâmülmülk halkı Şiî-Bâtınî düşünceye karşı korumak ve ehl-i sünnet akîdesini güçlendirmek için ülkenin her tarafında medreseler açmaya karar verdi ve Sultan Alp Arslan'ı bu medreselerin açılması hususunda teşvik etti. Nizamiye Medreseleri arasında en ünlüsü Bağdat Nizamiye Medresesidir. Bunun yanında Belh, Nişabur, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Âmül ve Musul gibi şehirlerde de medreseler kurdurdu. Ancak Nizamiye Medreselerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir.

III. Nizamiye Medreseleri

a. Bağdat Nizamiye Medresesi

Medresesi'nin Açılışında Yaşanan Olaylar: Medrese, Nizâmülmülk tarafından yaptırılan medreselerin en meşhuru ve önemlisi olmasına rağmen en eskisi değildir. Nizâmülmülk kıyamet gününe kadar adını yaşatmak için böyle bir medrese kurmaya karar vermiştir. Ancak başka bir görüşe göre de; Sultan Alp Arslan zamanında Ebu Said Sûfî denen birisinin Nizâmülmülk'e giderek *"Ben senin için Bağdat'ta dünyada benzeri olmayan bir medrese inşa edeyim, bununla adın kıyamet saatine kadar devam etsin"* demesi üzerine bu medreseyi yaptırmaya karar verdiği de söylenmektedir. Nizâmülmülk bu teklifi kabul ederek Ebu Said'e gerekli parayı vermeleri için Bağdat'taki vekillerine mektup yazdı.

Nizâmülmülk, medrese yaptırma konusunda Sultan Alp Arslan'dan genel bir izin alır. Bağdat Amîdi Ebu Sa'd el-Kâşî'yi medresenin plana uygun ve sağlam bir şekilde yapılması için görevlendirir. Medrese, hocaların ve öğrencilerin ders, kitap okuma, yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmıştır. Dicle Nehri'nin doğu yakasında uygun bir arazi seçilerek, arazi üzerindeki binalar yıkılır ve enkazları medresenin inşasında kullanılır.

Kasım 1065'te başlayan inşaat iki sene sonra 1067'de tamamlanır. 600 bin dinara mal olduğu söylenmektedir. 22 Eylül 1067 tarihinde Bağdat Halifesi'nin de katıldığı muhteşem bir törenle Bağdat Nizamiye Medresesi'nin açılışı yapılır. Açılış törenini Bağdat Amîdi Ebû Sa'd el-Kâşî idare etti. Törene Halifenin veziri hariç bütün devlet erkanı, ulema ve her tabakadan halk katıldı. Ancak Nizâmülmülk'ün adına medreseyi inşa ettirdiği ve burada ders vermesi için daha önceden anlaştığı Ebû İshak eş-Şirâzî törene katılmadı. Şirâzî tüm aramalara rağmen bulunamadı. Sonradan anlaşıldı ki, açılış törenine gelmekte olan Şirâzî'nin karşısına çıkan bir delikanlı ona, halktan gasp edilmiş olan bir yerde kurulan medresede nasıl ders vereceğini sormuş, bu soru üzerine fikrini değiştiren Şirâzî geri dönmüş ve izini kaybetmiştir. Bu delikanlının Bâtınîler tarafından gönderildiği konusunda bir görüş vardır. Kendilerine vereceği zararı önceden anlayan Bâtınîler, Şirâzî'nin aklını bulandırarak okulun başarılarını köstеklemeyi denemişlerdir.

Şirâzî'nin ilk dersi vermeye gelmemesi üzerine Ebû Sa'd açılış dersini vermesi için İbnü's-Sabbağ'ı atamak istedi. Fakat Sabbağ bu görevi kabul etmekte tereddüt yaşadı. Bunun üzerine tüccar Ebu Mansur b. Yusuf'un, Sabbağ'a rica etmesi üzerine görevi kabul etti ve ilk dersi verdi. İbnü's-Sabbağ'ın müderrisliği sadece yirmi gün sürdü. Şirâzî, Nizâmülmülk ve öğrencilerini ısrarları ve halifenin ricası üzerine ders vermeyi kabul etti. Görevi kabul etmesine rağmen Şirâzî'nin medrese arazisi ve kullanılan malzeme konusunda şüphesi devam etmekteydi bu nedenle yanında getirdiği tuğlaya oturup ders vermiş ve namazlarını başka bir camide kılmıştır.

Medresenin Vakfı ve Yönetimi: Medresenin bakımı ve inşasına hizmet eden önemli ve zengin bir vakıf kuruldu. Medresenin yakınında kurulan çarşıdan, arazi, hamam ve dükkanlardan elde edilen gelirler medreseye tahsis edildi. Bu vakfın gelirleri, hocaların ve öğrencilerin geçimlerine bolca yetiyordu. Hocalar, yardımcıları, medrese görevlileri ve öğrenciler maaşları, yiyeceklerini, elbiselerini ve eşyalarını okuldan alıyorlardı. Senelik masrafın 15 bin dinar olduğu tahmin edilir. Bu kuruluşta çok uzun bir süre refahın hüküm sürdüğü sanılır. Nizâmülmülk tarafından hazırlanan vakfiye Irak Amîdi Ebu Nasr'ın düzenlediği bir törende okundu (14 Nisan 1070). Vakıf senedinde Bağdat Nizamiye Medresesi'nin Şafiîler için inşa edildiği, medreseye vakfedilen arazi, çarşı ve dükkanlardan elde edilen gelirlerinde fıkıhta ve usûl-i fıkıhta Şafiî olanlara tahsis edildiği, medreseye fıkıh ve usûl-i fıkıhta Şafiî olan bir müderris, bir vaiz, bir hazinü'l-kütüb, bir mükrî (Kur'an-ı Kerim hocası), Arap dili ve grameri öğretecek hoca tayin edileceği belirtiliyordu. Ayrıca Ferrâş ve kapıcılar da Şafiî olmalıydı. Vakıf gelirlerinden tahsisat ayrıcalığı ve vakfın yönetiminin Nizâmülmülk ve çocuklarına ait olduğu kaydediliyordu. 1160'da Nizamiye Medresesini ziyaret eden İbn Cübeyr vakıfların gelirlerinin hâlâ bakım ve tamir masraflarını, bunun yanında memurlarının maaşlarını da karşıladığını söyler.

Medresenin idaresi Nizâmülmülk'e aitti. Kendisi de yalnız çocuklarının veya bilhassa büyük Şafiî alimleri arasından seçilen vekillerin halef olmasını istedi. Nizâmülmülk'ün sülalesi medreseyi XII. yüzyıla kadar elinde tuttu. Sülalesinden Ebu Ali Hasan b. Muh. b. Ali b. Ahmed Nizâmülmülk (öl. 1220) kurumu elinde tutan son kişidir. Nizâmülmülk'ün sülalesinden sonra, Bağdat Halifelerinin bizzat kendileri idarecilerin ve hocaların tayinlerini üzerine aldılar.

Medresede Hocalık: Medresede çalışabilmek için gerekli şartın en başında Şafiî ve Eşari olmak gelirdi. Nizâmülmülk, hocaların, hoca yardımcıların, memurların ve hatta kapıcıların dahi Şafiî olmalarını isterdi. Medrese girip ders vermek için mezhep değiştirenler olmuştur. Örneğin, Ebu Bekr Mubarek b. Ebu Talib Vecih Dahhan'ın Hanbeli mezhebinden Şafiîliğe geçmiştir. Fakat bu kural daha sonra yumuşamış ve Hanbeli alim İbn Cevzi, Şafiî olmamasına rağmen Nizamiye Medresesi'ne hoca olmuştur.

Nizâmülmülk ve çocukları zamanında, hocaların ve yardımcıların vezirin emri ile tayin edilmeleri esastı. Tayin emrini alan yeni memur Bağdat'a gelir ve kendini halifeye takdim

ederdi. Halife emri tasdik ettikten sonra deniz mavisi bir tarha (şal) ve siyah uhbâ'yı (tünik) ihtiva eden hususi elbiseyi hocaya veya yardımcı hocaya verirdi.

İlk ders yüksek dereceli memurların, hocaların, alimlerin ve şairlerin huzurunda törenle verilirdi. Halife bazen bu törende bizzat hazır bulunurdu. Yeni gelen hocalar, mevcut örf ve âdete uyarak büyük bir ziyafet tertip etmeye ve hocaları ve öğrencilerini davet etmeye mecburdurlar. Nizamiye Medresesine hoca olmak kolay bir şey değildi. Buraya girebilmek için cemiyette imam veya bilgin olarak yüksek bir seviyeye ve büyük şöhrete sahip olmak gerekiyordu. Medresenin hocaları meşhur kimselerdi ve Bağdat'ın siyasi ve sosyal hayatı üzerinde büyük tesirleri vardı. Ünlü hocaları arasında Şirâzî, İbnü's-Sabbağ, Ebu Sa'd el Mütevelli, Debûsî, Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali et-Taberî, Ebu Hamid el-Gazzâli gibi birkaç ünlü müderrisi sayabiliriz.

Nizâmülmülk veya çocuklarının Bağdat'taki temsilcisi bir hocayı veya yardımcı hocayı işinden çıkartmak için, hoca kürsüde olsa bile çağırtıyor, elbisesini çıkarttırarak ve ona yol veriyordu.

Medrese'deki Eğitim-Öğretim: Medresede okutulan başlıca dersler şunlardı: Kur'an ve Kur'an ilimleri, Hadis, Şafiî fıkhı ve Şafiî fıkıh usulü (İslam Hukuku Metodolojisi), Eşari Kelamı, Arap edebiyatı, Arapça grameri, Vaaz, Riyaziye ve Ferâiz (İslam miras hukuku). Hocalar derslerini öğrencilerin bulunduğu yerden daha yüksek bir kürsüde verirlerdi. Ders saatleri, mevsimlere, dersin niteliğine ve hocaların ilmi mertebesine göre değişirdi. Dersler hafta boyunca öğleden önce başlar öğle, ikindi ve yatsı namazlarından sonra da devam ederdi. Eğitim dili Arapça idi. Yirmi yaşını aşkın öğrencilerin girebildiği medresede eğitim süresi dört yıldı.

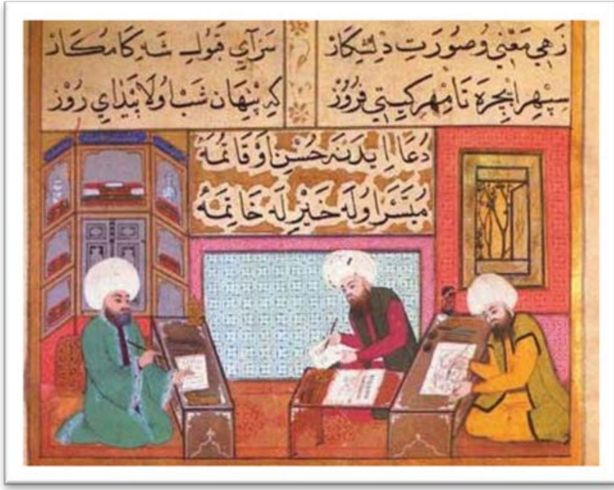
Nizamiye Medresesi, yüksekokul olmasından dolayı öğretimde takip edilen metodu olduğu söylenemez. Hiçbir metod hocaya telkin edilmiyordu; Muhtemelen her hocanın kendine özgü metodu vardı.

Nizâmülmülk kurduğu medreselerle bizzat meşgul oldu ve her medreseye bağlı bir kütüphane kurdurdu. Yakut, tarafından ziyaret edilip hayranlıkla zikredilen Merv'deki Nizamiye Medresesi'nin önemli bir kütüphanesi vardı. Aynı şekilde İsfahan ve Nişabur'daki medreselerine de önemli kütüphaneleri bulunuyordu. Nizâmülmülk insanları elinde bulunan nadir kitapları kendisine vermeleri için teşvik etmiş, alimlerinden yazdıkları kitaplardan istemiş, Irak ve İran'daki okulların kütüphaneleri bu kitaplarla zenginleşmiştir. Birçok tarihçi Bağdat Nizamiye Kütüphanesi'ni hayranlıkla anlatırlar. Bâharzi, Nizâmülmülk'ün çok kıymetli eserleri içinde barındıran kütüphane kurduğunu ve bu sayede bu eserlerden yararlanmak isteyen öğrencilerin uzun seyahatler yapmasına gerek kalmadığını belirtir. Bağdat Nizamiye Medresesi Kütüphanesi 1116 yılında çıkan yangında yandı fakat öğrencilerin büyük fedakarlıkları sayesinde kitaplar yanmaktan kurtarıldı. 1132'de kütüphane yeniden inşa edildi. 1258 yılındaki Moğol

istilasından zarar görmediği söylenirse de bu zengin kütüphaneden günümüze hiçbir eser kalmamıştır.

Bağdat Nizamiye Medresesi'nde 6 bin, Nişabur Nizamiye Medresesi'nde ise 300-400 öğrencinin eğitim gördüğü rivayet edilir. Bağdat Nizamiye Medresesi'nde eğitim gören meşhur kişilerden bazıları şunlardır: İbn Tümert, Ebu Bekir Muhammed b. Velid, İbn Asakir, İmadüddin el-İsfahanî.

Nizâmülmülk medreseyi Bağdat'ta kurduğu zaman, bizzat kendisi ve kendisinden sonra ailesinden gelenler bu kuruluşun şeref idarecileri olarak seçildi. Medreseler, Nizâmülmülk zamanında ve ölümünden sonra halefleri tarafından atanan yüksek bir memur "Nâib" tarafında idare edilirdi. Medresede Nâib, hocalar ve yardımcı hocalardan başka, muhasebeciler, kütüphane müdürleri ve bir de namaz kıldıran imam vardır. Vakıf hesap defteri iyi matematik bilen uzman bir memur tarafından tutuluyordu.

Medresenin Gözden Düşmesi: Medrese, Nizâmülmülk ve çocuklarının vefat etmesinden sonra hızla geriledi. Bu gerilemede çok farklı iki sebepten oluşmuştur. İlk neden, Halife Mustansır'ın Nizamiye kadar ünlü olması için kurduğu Mustansıriyye Medresesidir (21 Nisan 1234). Nizamiye öğrencileri halifenin himayesi altında olan bu medreseyi tercih etmesi, Nizamiye Medresesi'ni ikinci plana itti. İkinci neden de, sel ve yangınlardan dolayı medresenin tahrip görmesidir. 1110 yılında yangından dolayı tahrip olup yıkıldı ise de tekrar inşa edildi. Daha sonra Dicle Nehri'nin taşması yüzünden 3 kere (1243, 1249 ve 1254) yıkılan Nizamiye Medresesi tekrar yapıldı. 1272'de çıkan yangında hem medrese hem de çevresinde bulunan çarşılar tahrip oldu. Cüveynî vakıf gelirleri ile medreseyi tekrar inşa ettirdi. Nizamiye Medresesi muhtemelen XV. yüzyılın sonunda veya XVI. yüzyılın başında ortadan kaybolmuştur.

b. Nişabur Nizamiye Medresesi: Medresenin yapılış tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Fakat Bağdat Nizamiye Medresesi'nden önce kurulmuştur. Nizâmülmülk'ün emriyle Cüveynî adına kurulan ilk medreselerden olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Alparslan döneminde inşa edilmiştir. Cüveynî yirmi yıldan fazla bu medresede ders vermiştir. Nişabur Nizamiye Medresesi'nde 300-400 civarında öğrenci eğitim görmekteydi. Cüveynî'den sonra gelen hocaları, Ebu Nasır b. Ebu'l-Kasım el-Kuşeryî, Ebü'l-Mu'âtî eş-Şihâb, Ebu'l-Meâli Mesûd et-Turaysisî, Muhammed b. Ahmed el-Mervezî'dir. Ünlü öğrencilerden de Enverî el-Ebiverdî'nin ismi zikredilebilir.

c. İsfahan Nizamiye Medresesi: Medresenin tam olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmemektedir. Fakat Bağdat Nizamiye Medresesi ile aynı dönemde yaptırıldığı tah-

min edilmektedir. Bağdat ve Nişabur Nizamiye Medreseleri ile yarışacak bir medrese yaptırmaya karar veren Nizâmülmülk, bu medreseyi İsfahan'da yaptırmayı ister ve Mescid-i Cuma'nın yanında güzel bir medrese yaptırır. Nizâmülmülk, Bağdat Nizamiye Medresesi'nde yaptığı gibi bu medresenin masraflarını karşılaması için bir vakıf tahsis etti. Daha önce Merv şehrinde Ebu Bekir Sadruddin Muhammed b. Sâbit el-Hucendî'yi vaaz verirken dinleyip etkilenen Nizâmülmülk, İsfahan Nizamiye Medresesi'ne onu müderris tayin etti. Hucendî vakfın mütevellisi olarak da görev yaptı. Hucendî'nin lakabı olan Sadruddin isminden dolayı bu medrese Sadriyye adıyla da tanınır. İsfahan Nizamiye Medresesi muazzam bir kütüphaneye sahip idi. Bu medresenin XIV. yüzyılda mamur bir medrese olduğu belirtilir.

d. Belh Nizamiye Medresesi: Medresenin kuruluş tarihi ile ilgili bilgi ve rivayet bulunmamaktadır. Belh şehrinde yaptırılan medreseye Ebü'l-Kasım Abdullah b. Tahir, Nizâmülmülk tarafından tayin edildi. Ebü'l-Kasım, dini ilimlerde mütebahhir bir alim idi. Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ömer b. Tarif de buraya müderris tayin edildi. Ebu Ali Hasan b. Ali Vahşî-yi Belhî burada Sünen-i Ebu Davûd'u okuttu. Ebu Hafız Ömer b. Ahmed el-Belhî de muid olarak görev yaptı. 1153-54 tarihinde Oğuz istilasında tahrip edildi. Edip ve şair Residüddin Vatvat da bu medreseden mezun olmuştur.

e. Musul Nizamiye Medresesi: Medresenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Ebu Şâme, Cizre'de bulunan medresenin güzel olduğu ve Nizâmülmülk'ün Radiyyu Emîri'l-mü'minîn lakabından dolayı Radiyyüddin Medresesi adıyla anıldığı kaydetmiştir. Musul Nizamiye Medresesi ile Ceziret İbn Ömer Medresesi'nin aynı medrese olduğu muhtemeldir. Kadı Şehrezûri ölümüne kadar yani 1190 yılına kadar müderrislik yaptı. Kadı Ebu Bekir Muhammed b. Ali el-Halidî es-Sedid ile Ebü'l-Abbas Ahmed b. Nasr el-Enbârî ed-Dünbeli de burada ders vermişlerdir. Nefis mermer mihrabı günümüze intikal etmiştir.

f. Basra Nizamiye Medresesi: Medresenin hangi tarihte inşa edildiği ve burada ders veren meşhur hocaları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Basra Nizamiye Medresesi'nin Bağdat Nizamiye Medresesi'nden daha geniş olduğu söylenir. Halife Musta'sım Billah'ın (1242-58) son günlerine kadar ayakta kaldı. Medresenin enkazı Basra'da yine Nizamiye adıyla anılan başka bir medresenin inşaatında kullanıldı. Ebü'l Fazl Muhammed b. Kennân b. Hâmid b. Tîb el-Enbarî medresenin bilinen tek müderrisidir.

g. Herat Nizamiye Medresesi: Medresesi'nin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber 1085 tarihinde faal olduğu anlaşılıyor. Şafiîler ve Hanbeliler arasında çıkan olayları bastıran Nizâmülmülk daha sonra Ebû Bekir eş-Şâşî'yi Gazne'den Herat'a çağırdı ve Şâşî Herat Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak ölümüne (1092) kadar burada görev yaptı. Müderrislerinden biri de Ebû Saîd Muhyiddin en-Nişâbûrî'dir. Medrese Hüseyin Baykara (1470-1506) zamanında yeniden inşa edildi.

h. Merv Nizamiye Medresesi: Merv'de bulunan bu medresenin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Nizâmülmülk bu medreseye Ebü'l-Muzaffer b. Sem'anî et-Temîmî'yi müderris tayin etmiştir (1075-76). Önceleri Hanbeli olan Ebü'l-Muzaffer daha sonra Şafiî mezhebine geçmiştir. Ebu'l-Feth Es'ad el-Mehîhî de ona vekaleten ders verdi. Medresenin zengin bir kütüphanesi vardı.

ı. Amül Nizamiye Medresesi: Medresenin kuruluş tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Taberistan'ın Amül şehrinde kurulmuştur. Medrese'de Fahrulislam Ebü'l-Mehasin Abdülvahid b. İsmail er-Rüyani, Ebü'l-Fevaris Hibetullah b. Sa'd ve Abdülkerim eş-Şâlûsî bu gibi kişiler müderrislik yapmışlardır.

Yukarıda saydığımız medreseler dışında Ceziret İbn Ömer, Harcird, Rey, Bûsenc, Zâhır, Kudüs, Halep, Dımaşk, Hârizm ve Konya'da da birer Nizamiye Medresesi'nin mevcut olduğu rivayet edilirse de bunlar hakkında yeterli bilgi yoktur. Bunlar, Nizâmülmülk tarafından kurulmamış ve ölümünden sonra kurulmuştur ancak Nizamiye Medreseleri örnek alınarak yapıldığı için aynı adla anılmış olabilir. Nizamiye Medreseleri'nin kesin sayısı hakkında bilgi mevcut değildir. Ayrıca Bağdat Nizamiye Medresesi dışında diğer medreseler hakkında yeterli bilgi bulunmadığı için bunlarla ilgili kesin malumatı bulunamamıştır.

IV. Nizamiye Medreseleri'nin Önemi: Nizamiye Medreseleri devrin siyasi, ilmi ve dini hayatı üzerinde çok büyük etki meydana getirdi. Şöhreti bütün İslam dünyasına yayıldı ve bu sebeple alimlerin, fakihlerin ve vaizlerin kıblegahı oldu. Nizamiye Medresesi'nin kazandığı şöhretten sonra bir çok sultan, halife ve devlet adamı Nizâmülmülk'ün yolundan giderek kendi adlarına medreseler inşa ettirdiler. Nizamiye Medreseleri dini ilimler ve özellikle Şafiî fıkhının gelişmesine önderlik etti. Hilaf, usûl ve kelam ilimlerinde büyük gelişmeler sağlandı. Bu konularla ilgili çok sayıda kitap telif edildi. Şafiî mezhebi yayılırken Şiî-İsmâîlî düşüncenin yayılmasına karşı set oldu.

Nizamiye Medreseleri, tarihte "eğitimde şans ve fırsat eşitliği" sağlaması bakımından önemli kurumlardır. O zamanlar yükseköğretim maddî problemi olmayan, kolayca kitap satın alabilen ve çeşitli yerlerde araştırma yapabilenlerin tarafından yapılırdı. Devlet, medreseleri "yatılı ve burslu" bir eğitim kuruluşu haline getirmekle öğretimde imkân ve fırsat eşitliğini sağlama çalışmalarına girişmiş oluyordu.

Nizamiye Medreseleri planı teşkilat ve müfredatıyla medreseler tarihinde bir dönüm noktası teşkil etti. Nizamiye'den önce kurulmuş olan medreseler özel kuruluşlar olduğu halde Nizamiye Medreseleri devlet himayesindeki birer kamu müessesi olarak ortaya çıktı. Nizamiye'den önce kurulan medreselerin özel bir amacı yoktu. Fakat Nizamiye Medreseleri'nin dini ve siyasi bir hedefi vardı. Özellikle Şii-Bâtınî düşünceyi sağlam delillerle bertaraf etmek, Hanbelilerin taassubunu kırmayı ve Eşari-Şafiî düşünceyi benimsemiş güçlü insanlar yetiştirmeyi hedeflemiştir. Nizamiye'den sonra kurulan medreselerde aynı amaçlarla kurulmaya başlandı ve Irak'ta, İran'da, Suriye'de ve Mısır'da kurulan birçok medresenin, her birinin siyasi veya dini hedeflerine göre belirlenen bir çalışma programı oldu. Bu medreselerde yetişen öğrenciler Sünnî İslam dünyasını tehdid eden Şii-Bâtınî düşüncenin yerleşmesine engel oldular. Kuzey Afrika ve Endülüs'te akli ve dini her çeşit yeniliğe karşı çıkan eğitim kurumları da Nizamiye Medreseleri'nden etkilendi.

V. Nizamiye Medreselerin Eleştirilen Yönleri: Nizamiye Medreseleri'nin bu olumlu yanlarının yanında olumsuz tarafları da vardı. Eğitim-öğretim de sadece Şafiî öğretileriyle sınırlı kaldığı için ve diğer mezheplere ve konulara ilginin azalmasına ve dışlanmasına sebep oldu. Medreselerde felsefe derslerinin okutulmaması özgür düşüncenin gelişmesine engel oldu. Maveraünnehir uleması müderrislere ve öğrencilere maaş ve burs verilmesini ilmin itibarını düşüren bir davranış olarak kabul edip ilmin para karşılığında öğretilmesini içlerine

sindiremediklerini ve ahlaki bulmadıklarını belirtirler. Nizamiye Medreseleriyle birlikte siyaset ve devlet adamları ilmi hayata müdahil oldular. Alimler kalemlerini şairler şiirleri siyaset ve devlet adamlarını övmeye hasrettiler.

Bibliyografya

* **AYBAKAN, Bilal,** "Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin İlk Müderrisi Ebû İshak eş-Şîrâzî (476/1083)", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum*, II, İstanbul 2011, s. 699-715.
* **ERGÜM, Mustafa,** *Türk Eğitim Tarihi*, http://www.egitim.aku.edu.tr/tet00.htm, 2005. (Online Kitap)
* **KAYMAK, Suat,** "Bağdat Nizamiye Medresesi", *Yedikıta: Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, 44, (2012), s. 38-41.
* **KIRPIK, Güray,** "Bağdat Nizamiye Medresesi'nin Kuruluşu, Yapısı ve İşlevi", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum,* II, İstanbul 2011, s. 685-698.
* **KÖYMEN, Mehmet Altay,** *Büyük Selçuklu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ankara 1992.
* **MAKDİSİ, George,** *İslam'ın Klasik Çağı'nda Din Hukuk Eğitim*, (çev: Hasan T. Başoğlu), İstanbul 2007.
* **MENEKŞE, Ömer,** "Selçuklu Eğitim Müesseseleri Nizamiye Medreseleri", *Diyanet İlmi Dergisi*, XXXIX/3, (2003), s. 117-122.
* **OCAK, Ahmet,** *Nizamiye Medreseleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1993.
* **ÖZAYDIN, Abdülkerim,** "Nizamiye Medresesi", *DİA*, XXXIII, s. 188-191.
* **ÖZAYDIN, Abdülkerim,** "Nizâmülmülk", *DİA*, XXXIII, s. 194-196.
* **TALAS, M. Asad,** *Nizamiyye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*, çev. S. Cihan, Samsun 2000.